DJEVOJKA I ŽITO

Novembar izmiče podno Lovćena, a glad iznova pije jagodice djevojačke i mlinovi uprazno jauču. I ne misli se na svadbe i na sijela dugonoćna – usne ispucale kao dvilji šipci.

I toga jutra osamio se vldika, piše poslanice u razne nahije i u Kotor, a onda izađe i gleda niz puste staze, zamrežene poljem cetinjskim. Niti im se vidi kraja, niti dovode razgovorna čovjeka iz svijeta. Sumaglica. Iz nje se pomaljaju stijene – čas Orlov krš a čas Crna greda. Posustale noge ne nadaju se hitrom kroku prečicama – da je bar da se opru o stremen, pa da ih živahno konjče iznese moru ili jezeru na pogled.

Od Ceklina donesoše glas: počinu stara junačina Petar Andrijin.

Vladika sakri oči i zadugo ostade nijem. Raskinuo se davno niz junaka: jedan po jedan tonu u tminu. Petar Andrijin ne preminu ni od bolesti ni od starosti gluve. Sav pokriven ranama, ugasio se od one posljednje, neprebolne – bila je tirdeset i sedma.

«Odnio je pod travu breme rana i ožiljaka, i to više od noža i od jatagana no od puške – nije se borio izdalje, no na zagon, prsimice, ne bojeći se smrti. Ona se njega bojala, sve dosad.»

I vladika se tiho prisjeti Petrovih podviga, njegova otpora Bušatliji, pa čestih četovanja po Jezeru i megdana s Turcima, njegove odmazde Smail-begu Demirbegoviću iz Mahale, nje-

gove rane na Krusima, onog umira na Poljicu Brskovskom, pa kako je na Trojici pozvao na dvoboj francuskog oficira (držao je jatagan u desnoj ruci, ali - kako je bio ljevak - iznenada prebaci sječivo u pravu ruku i posječe zbunjenog oficira).

Ne može nabrojiti sve što je počinio Petar Andrijin, sjećajući se svoga zavjeta da će svetiti sedam palih drugova dokle mahati može.

Pa naredi da se Petar Andrijin uz počasti sahrani kod crkve Kom i da se uklešu riječi:

«Petar Andrin od Strugara glava, junak dobar da mu nema para.»

Puške! Opet puške, proklete bile. Vladici se učini – ciknu sama magla. Bratske puške pokraj samoga manastira.

Dotrča momak zadihani:

Sveti vladiko, evo Bajice napadoše čeljad donjekrajsku – žito da im otmu! Donjekrajci se uputili k mlinu, a ovi...

Prekide ga:

Ne dajte da se prosipa bratska krv na pragu manastira! Uskočite među njih!

Momci potekoše, nadoše se usred ognja. Odbraniše napadnute, pa ih ispratiše do mlina. Ali, zrnevlje ne bi sasuto u koš. Zakratko potraja mir. Opet se zametnu kavga, hajdučka noga nagazi potamnjeli list. Puškaranje satjera Donjekrajce u Vlašku crkvu.

Satima traje boj. Vladika sluša grohot pušaka. Bespomoćan je: niti može sjesti ni stojati, pa se samo vije po ćeliji, izlazi do kapije i vraća se u manastirsko dvorište. Iz lišća na zemlji gledaju ga kafene oči kestenja. Suvi prsti podrhtavaju nad glavom, pružajući se k nebu. Ali neba nema. Nebo se sakrilo. Sivo mokro sukno, razdrto oštricama krševa, upija vapaje i molbe, guši ih. Miču se vladičine usne. On samo pita:

Ima li ginjenika? Ima li krvi?

U neko doba vraća se ona čeljad iz mlina. Došli do manastira i ne smiju ni stope naprijed: bez oružja su. Mole manastirske momke da ih doprate do kuća. Vladika šalje momke i uči ih:

Neka vam Bajice zadadnu tvrdu vjeru da neće dirati ovu nejač, a onda ispratite sirote do kamenih domova.

Poslušni momci odoše među napadače, uzeše od njih vjeru da neće pucati. I krenuše prestrašenu čeljad prema Donjem kraju. Bješe tu jedna žena, starčić i djevojka; ona ovisoka, lakonoga.

Vladika ih isprati brižnim pogledom.

Nastupi tišina. Ni vjetra da pokrene maglu. Ni glasa ni zova iz pritajenog polja.

Eno ih, odlaze. Starčić i žena s obramnicama šareno tkanim, a djevojka s omanjom vrećom na glavi. Korača uspravljena, sva zategnuta ipod tereta; jednom se rukom podbočila u struku, a drugom ponekad pridrži vreću na pletenicama.

Sve gušće sivilo pokriva im ramena. Zamiču iza vrzine i kamenjara. Kao da čuje njihov hod, vladika nagađa: sad su minuli pored brijesta na ledini, sad se primiču Vlaškoj crkvi – tamo će ih dočekati njihovi, pa će zajedno do sela. Još je tišina. Nesigurna maglena tišina. Vladika nema mira, zove:

Momče, živ bio, dodaj mi štap i hodi da ti se o rame oslonim.

Kud ćemo, čestiti vladiko?

Tanke usne jedva se pomiču:

U zle, sinko. No pohitajmo.

Računa u sebi: sad su, s anđelom, prošli pokraj crkve; biće da su na onoj livadi.

I opet puške – dva tanka ljuta pucnja. Vrisak i lelek. Zli

vjetar najednom pokrenu maglu. Pomjeriše se grane brijesta. Povici jurnuše jedan za drugim okrajcima polja, dopriješe do kuća-pločara čak tamo na bajičkoj strani.

Eto livade. Po njoj se uzmutilo nešto naroda. Onaj starčić sio na travu, pa je tuče šakama – čas travu a čas sijede sljepočnice. Žena izgrebla lice noktima, ali obramnicu ne ispuša iz ruku. Kraj nje na travi leži djevojka. Izdužila se nekako, prsti se zarili u mokrinu i krvavo zrnevlje, a glava ukoso iskrenuta. Crne oči još tamnije od tmine što se usadila među trepavice.

Pristižu ljudi i žene. Lomi se lelek nad glavama. A radoznala usta ugrabe trenutak:

Od kojih je?

Od Zlogodića danas.

Zorna li bješe.

Otac je za momka ne bi mijenjao.

Vladika se odmaknu. Vidio je kako vezuju dva dugačka kočanika da načine nosila.

Šta da kaže tome narodu, jadnom, jadovitom? Šta da kaže onom starcu, upalih sljepoočnica? Šta da kaže ženi razdrta lica? Njoj možda nije ni do kakve utjehe. Šta da kaže djevojci onoj u travi i žitu prosutom? Šta da vikne uz uvo onoj babi što skuplja krvavo zrnevlje iz trave, skuplja ga sebi u skut, a usne joj se miču? Baje li ili kune ili odgoni od sebe strahove ili moli za oproštaj što će zrnevlje oprati i svariti doveče gladnoj unučadi? Šta da izgovori ovome polju i ovoj magli i mokrom prstenu kamenjara? Šta da kaže sebi, šta da kaže narodu, šta da kaže nebu, šta da šapne onoj djevojci (eno, popraviše joj rašu da se ne vidi bijelo koljeno)?

Vodi me, momče, vodi k manastiru.

Bivalo je da se vladika oveseli dolasku noći. Onda mu se učini da je crno smirenje sišlo na zemlju i da su se bar

pritajile dnevne ljudske strasti. Poduže bi sjedio uz oganj i pričao s momcima ili – još radije – sa kakvim namjernikom ili gostom izdaleka ili s glavarima koji se na dogovor sabiraju. I sjedio bi tako sve dok mu brada ne počne padati na prsa.

Ali ove noći sve je drukčije. Ni momci mu ne prilaze: niti mu šta donose nit ga čime nude. Znaju da je starac gladan i žedan, ali ne osjeća ni glad ni žeđ – vide da se zanio u mučne misli, a tada ga ne smiju ni o čemu pitati.

Ćelija je otješnjala usamljenom starcu; ne za korake, no za dah i za oči. On klecavo hoda po njoj, hoda pa klone na tvrdi ležaj. Ali, čim spusti glavu – čuje one današnje puške, čuje one krvave glasove, beslovesne, kao da su ih lanule vučje čeljusti. I opet se uspravlja i batrgavim korakom mjeri ćeliju. I ne primiče se uglu gdje u mraku spi Bušatlijina glava.

«Nikako, nipošto! Ovo se više trpjeti ne može – ovo je prokleti narod na prokletom kamenu!

Ali, Bajice nijesu digli pušku od bijesa – htjeli su žito da otmu. Zaboravili su staru riječ: oteto-prokleto. Nevolja im je: oči su im posivjele od gladi, podivljali su, izgubili nadu da će ikad prestati suša i nerodica.

Neka, neka! Zla krv im je u žilama – ne brani ih.

Nema mi više konaka među njima. Moram bježati pod starost. Kud ću, besputnik? U Riječku nahiju ili k Crmnici ili bilo kud na drugu stranu – kud me sama konjska noga odnese. Što dalje od ovoga kraja i ovih zlijeh ćudi!

Ko je kriv ovim ljudima i đeci što su panuli baš na ovo posno tle? Ko je kaznio ove žene da se zadovijek lome pod bremenima i da zemlju u kotaricama nose i da idu na tuđinske pazare za žito i so i za kaplju vina da se badnjaci pričeste? Ko ih je kaznio, reci, te su ovako divlji i svojeglavi, ovako neuki i opaki, te svaki bode kao ljuti trn i

preži iza kamena otrovniji od nepomenice? Ko je kaznio njihove suvorebre krave i koze bez vimena i meketa i olinjale pse-tornjake i pijetlove što su bez poja jutarnjeg ostali? Je li im ikakvo dobro ikad pružila ova zemlja, ova škrapasta jalovica, je li im svijet dao kakvu ljudsku i dobru nauku, jesu li ikad oko sebe imali prijatelja? A znam da bi dobri bili i da su to i sada...

Uzaman ih štitiš!

Danas su počinili najteži grijeh – postali su vjerolomnici.

Reci, sad reci: a šta da se osloni svaki Crnogorac i Brđanin, na šta da se osloni svako pleme i bratstvo, pa i ti, vladiko – na šta, ako ne na zadatu riječ?

Prokleću ih. Po triput, po trista i po tri hiljade puta. Neka im se srce...

Ne tako, oni su tvoji, i u tebi je njihove krvi – sjeti se majke Anđelije, i ona je iz Bajica.

Svejedno, odričem se njihovih nedjela. I hoću napisati ovo, čim se razdani:

'Da među Turcima živim, ne bih toliki zulum trpio, koliko trpim od Crnogoracah!'

To ću da napišem i obznanim svijetu.

Sjutra ću osedlati konja... Ali neću da bježim potajno. Da ne kažu kao što bi i rekli: 'Eno starca-slabića, savio uši pa utekao kao žena, bez glasa i java.' Sjutra ću zorom bijelom napisati poruku mojim saplemenicima Njegušima – nek im je znano šta sam odlučio i neka vide ko će sjesti u moju gnjilu stolicu. I dosad sam, i po sto puta, pomišljao da bježim nekud u svijet, pa se opet kajah – ne mogah da ostavim ovaj jadni puk, a za sebe da tražim lagodnije mjesto. Sad je nešto drugo, prevršilo je svaku mjeru.

Čuj, kao da još prašte puške. Jesu li ono stijene ili gore pakosni ognjevi, bijelim plamenom?

Ovo nije zemlja s jednom granicom unaokolo, s jednom granicom prema tuđinu. Ovdje je svaka međa i svaki kamen i svaki puteljak granica. I ona je djevojka pala danas na jednoj granici, između dva tabora, između zlobe i samovolje, između žita i očiju. Jesu li to bili ljudi, domaćini, očevi? Ne, ne – ne vidim ljudske likove. Na jednoj je strani tmina a na drugoj glad. Da sam mlađi, i ja bih podmetnuo rame pod kočanik i nosio onu djevojku zajedno s trojicom njenih rođaka-vršnjaka. Da sam mlađi, ne bih noćas snivao ove mlake klonule misli... Ostalo mi je samo da vrgnem nebo preko sebe, pa u svijet. Sjutra ću da poručim mojim Njegušima: stari vladika izišao je posljednji put iz ove ćelije i ovoga manastira.»

Sjutradan je ta poruka zaista bila napisana. I konj je bio osedlan i bisazi obješeni. Ali, sabraše se Crnogorci – po pušci i glasu kao da je boj – skidoše svoje plitke kapice i padoše na koljena i gustom molbom zagradiše sve staze.

Vladika ostade među njima.

SADRŽAJ POGLAVLJE 61.